

Vanema ja lapse õigussuhe

Triin Uusen-Nacke, *dr. iur.*

Riigikohtu tsiviilkolleegiumi nõunik

Vanema ja lapse õigussuhet reguleerivad PKS 7-10. peatükk, õigussuhte pooleks on õiguslikult tunnustatud vanemad, olenemata sellest, kas õiguslik tunnustamine tuleneb lapse bioloogilisest põlvnemisest või see on saadud lapsendamisega.

Normid ei hõlma bioloogilisi vanemaid, kellest põlvnemine ei ole õiguslikult tunnustatud (küll aga võib neil olla selle nõudeõigus, nt isaduse vaidlustamine PKS § 91), ega ka last kasvatavaid kolmandaid isikuid, nn sotsiaalseid vanemaid (nt ei anna PKS last kasvatanud isikule, kelle kooselu lapse vanemaga on lõppenud, võimalust nõuda lapsega suhtlemise jätkamist).

I Põlvnemine perekonnaseaduse järgi kui õiguslik vanema ja lapse suhte alus

- a) Lapse ema on naine, kes on lapse sünnitanud (PKS § 83).
Rooma õiguse põhimõtte, tänapäeva õiguspoliitiline põhjendus: vältida vaidlusi juhul, kui laps ei põlvne geneetiliselt teda sünnitanud isikust. Põhjendatud riikides, kus rasestamine võõra munarakust pärineva embrüoga on keelatud.
Emadust ei saa vaidlustada, õiguskirjandus viitab geneetilise ema õiguste välistamise vajadusele.
Probeemid ja geneetilise põlvnemise olulisus: veresugulaste vahel abiellumise keeld (PKS § 2); suguühendus järeltulijaga (KarS § 144), vale munaraku siirdamine meditsiinasutuse vea tõttu
- b) Lapse isa on mees, kes on lapse eostanud (PKS § 84). Uue perekonnaseaduse õiguslikult tunnustatud isaduse eeldused ei ole muutunud (abielus olek lapse sünni ajal tema emaga, omaksvõtt ja tuvastamine). Lapse põlvnemist tema emaga abielus olnud mehest eeldatakse ka siis, kui laps sünnib kolmesaja päeva jooksul pärast abielu lõppemist. Kui naine on aga selle aja jooksul uue abielu sõlminud ja tal sünnib laps, siis loetakse laps uue abielumehe lapseks.
Kuidas praktikas kohaldada PKS § 86 lg-t 3, mille kohaselt võib abielu lahutamise korral alates abielu lahutamise avalduse või hagi esitamisest isaduse omaks võtta?
- c) Lapse õigus teada saada oma geneetilist põlvnemist. Nõue ema vastu isa isiku avaldamiseks. Varaline, geneetiline ja isiklik huvi.
Üldine isiksusõigus, õigus enesemääratlemisele ning informatsiooni saamisele oma põlvnemise kohta. Vanema ja lapse vastastikuse arvestamise kohustus (PKS § 113) kui põhiseadusliku õiguse vaste eraõiguses ja võimalik lapse nõude alus. Ka Euroopa Inimõiguste Kohus on Euroopa inimõiguste konventsiooni art 8 tõlgendades teinud järelduse, et igaühel on õigus tutvuda riiklikult peetavate aktidega, kui need annavad teavet tema lapsepõlve ja arengu kohta, kui seda informatsiooni ei saa vanematelt (*Gaskin v. the United Kingdom*).

II Vanema ja lapse õigussuhte kaks etappi

Üldnorm PKS § 113: Vanem ja laps on kohustatud teineteist toetama, teineteisest lugu pidama ning teineteise õiguste ja huvidega arvestama.

- a) lapse täisealiseks saamiseni on esikohal vanemlik hoolsuskohustus vanemad on kohustatud ja õigustatud (PKS § 116 lg 2) lapse eest hoolitsema ning teda kasvatama
- b) täisealise lapse ja vanema õigussuhe läheb üle üldiseks sugulusest tulenevaks õigussuhteks, säilitades esialgu vanemliku vastutuse (hariduse omandamise jätkamisel säilib ülalpidamiskohustus, PKS § 97)

III Milline on õiguslik tagajärg, kui elatise maksmiseks kohustatud isik muutub?

Uus PKS ei sätesta piirangut makstud elatise tagasinõude suhtes. Ka tagasiulatuva ülalpidamiskohustuse täitmise nõue PKS § 108 alusel ei hõlma juhte, kus elatis on juba välja makstud.

RKTKo 3-2-2-07: "....kohtuotsuse jõustumisel ei ole isikul, kelle kohta tehtud vanema kanne tunnistati ebaõigeks, kohustust lapsele elatist maksta. Perekonnaseadus sätestab elatise tasaarvestuse ja tagasinõude lubamatuse. Vastavalt PKS § 72 lg-le 2 ei või väljamakstud elatist tagasi nõuda."

Kui kohtuotsusega on tuvastatud, et laps ei põlvne sellest mehest, kas mehel on nõudeõigus lapse ema vastu lapse isa nime avaldamiseks, et esitada võimalikke kahjuhüvitamisnõudeid? Elatist maksnud isiku varaliste õiguste ja ema põhiõiguse-eraelu puutumatus (seksuaalsfääri puudutavate küsimuste) kaitse juhul, kui ema ise oma käitumisega on põhjustanud elatise maksmise.

Kui laps ei ole oma abivajavatele vanematele ülalpidamist andnud ja vanemad on saanud toetust riigilt, kas siis riigile läheb üle nõudeõigus (PKS § 106 lg 2 analoogia alusel)?